

**«Ανάπτυξη δεξιοτήτων:
Μια πολυδιάστατη προσέγγιση»**

**Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων
Αθήνα, 2022**

**«Ανάπτυξη δεξιοτήτων:
Μια πολυδιάστατη προσέγγιση»**

Ανάπτυξη δεξιοτήτων: Μια πολυδιάστατη προσέγγιση

Επιμέλεια: Αλέξης Κόκκος & Συνεργάτες

ISBN 978-618-86329-2-9

© 2022, Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων

Πίνακας Περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η σημασία των δεξιοτήτων και το επίπεδο ανάπτυξής τους στην Ελλάδα.....	10
Δεξιότητες: Ένα γενικό πλαίσιο οριοθέτησης και νοηματοδότησης.....	19
MME, πλαisiώση και κριτική σκέψη: Διαθεματική εκπαιδευτική παρέμβαση σε μαθητές Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού	30
«Μια διαφορετική πόλη»: Εκπαιδευτική εφαρμογή για καλλιέργεια δεξιοτήτων σε μαθητές Β΄ Δημοτικού	43
Ενδοσχολική Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την Ανάπτυξη Δεξιοτήτων STE(A)M.....	57
Η ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων στον 21ο αιώνα ως διαδικασία μετασχηματισμού στοιχείων της ταυτότητας του ατόμου	69
Κρίση Δεξιοτήτων & Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα της «Ευρώπης 2050»	82
Η διαχείριση της γνώσης ως βασικός παράγοντας ανάπτυξης των δεξιοτήτων των εργαζομένων στους δημόσιους οργανισμούς	95
Διδακτική παρέμβαση και επιμόρφωση εκπαιδευτικών στην αποκατάσταση των μαθησιακών δυσκολιών	105
Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, δεξιότητες, επαγγέλματα και ο ρόλος της διά βίου μάθησης	121
« ... δεν πας καλύτερα να πλύνεις πιάτα»: Έμφυλα στερεότυπα στη κατασκευή δεξιοτήτων και ο αντίκτυπός τους στην εκπαίδευση ενηλίκων.	138
Ενίσχυση του «ομαδικού πνεύματος» με την αξιοποίηση της αισθητικής εμπειρίας.....	151
Η ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων ως παράγοντας αποτελεσματικής ηγεσίας στο σχολικό περιβάλλον	166
Ανάπτυξη Επικοινωνιακών Δεξιοτήτων στη σχολική κοινότητα με Διαλογικό Στοχασμό	177
«CINEκπαίδευση»: Ανάπτυξη της διαπολιτισμικής ικανότητας εκπαιδευτικών με τη χρήση του κινηματογράφου και της κινηματογραφοθεραπείας	189
Η εκπαιδευτική πολιτική για την καλλιέργεια δεξιοτήτων στο κατώφλι του οικονομισμού 201	

«Εκπαιδευτικές Παρεμβάσεις Μετασχηματίζουσας Μάθησης και ανάπτυξη Δεξιοτήτων στην Εκπαίδευση Ενηλίκων»	215
Ο Covid – 19 ως αιτία μετασχηματισμού του ελληνικού δημοτικού σχολείου σε οργανισμό μάθησης	232
Μετασχηματίζουσα Μάθηση και Συστημική Ψυχοθεραπεία. Διερεύνηση του μετασχηματισμού των παραδοχών στην προσωπική και επαγγελματική ζωή των εκπαιδευομένων.	245
Μελέτη αξιολόγησης του Επιμορφωτικού προγράμματος «Βελτίωση κοινωνικών δεξιοτήτων: Ανάπτυξη Ψυχολογικής ανθεκτικότητας στον χώρο εργασίας (Psychological Resilience)». Συμπεράσματα και προτάσεις.....	257
Σχεδιασμός και ανάπτυξη δεικτών ποιότητας για την αποτίμηση της αποτελεσματικότητας των εργαστηρίων δεξιοτήτων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση	272
«Η Τέχνη της Γραφής - κλειδί ελευθερίας»: Αναπτύσσοντας τη δεξιότητα της δημιουργικής γραφής σε έγκλειστους εκπαιδευόμενους σε ΣΔΕ καταστημάτων κράτησης	286
«Εκπαιδευτική Παρέμβαση ανάπτυξης δεξιοτήτων στη σχολική Εκπαίδευση στο πλαίσιο του εγκεκριμένου από το Υ.ΠΑΙ.Θ. Εκπαιδευτικού –Διεπιστημονικού Προγράμματος για τις εκπαιδευτικές Μεταβάσεις»	299
Μέθοδοι ανάπτυξης υπερδεξιοτήτων στη δια βίου εκπαίδευση	311
Η συμβολή της εκπαιδευτικής μεθόδου «Μάθηση Βασισμένη στο Πρόβλημα» στην ανάπτυξη δεξιοτήτων κριτικής σκέψης των μαθητών: Πειραματική έρευνα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση	326
Καλές πρακτικές για την απόκτηση κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων από τα στελέχη εκπαίδευσης.....	356
Η δημιουργική γραφή στην εκπαίδευση ενηλίκων: Προορισμός ή εργαλείο ενίσχυσης της μετασχηματίζουσας μάθησης;	371
Το Mentoring ως μέσον ανάπτυξης διδακτικών δεξιοτήτων στην εκπαίδευση και κατάρτιση ενηλίκων	382

Ο Οργανισμός Μάθησης ως πλαίσιο ανάπτυξης δεξιοτήτων – Η περίπτωση του Επαγγελματικού Λυκείου	397
«Συνεχιζόμενη και διά βίου εκπαίδευση των εκπαιδευτικών με στόχο την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των μαθητών»	411
«Το έμαθα... περπατώντας»: Κοινωνικές δεξιότητες και «περιπατητική μάθηση»	433
Πλαίσιο δεξιοτήτων του εκπαιδευτικού για την άσκηση της αξιολόγησης στη σχολική τάξη: επιδράσεις στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών	443
Το Coaching και το Mentoring ως εργαλεία ανάπτυξης δεξιοτήτων στο χώρο των επιχειρήσεων.....	456
Πρακτικές ανάπτυξης και αποτίμησης εγκάρσιων δεξιοτήτων: βέλτιστες πρακτικές και προκλήσεις σε πρόγραμμα πρακτικής άσκησης τελειόφοιτων στο Α.Π.Θ	471
Καλλιεργώντας τη διαλογική ικανότητα εκπαιδευομένων στην περίοδο της αναδυόμενης ενηλικιότητάς τους: Διδακτική εφαρμογή με βάση τη μεθοδολογία 'Μετασχηματισμός Δυσλειτουργικών Αντιλήψεων'	484
Ενισχύοντας τις μεταγνωστικές ικανότητες στην εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση Ενηλίκων ...	498
"Πανεπιστήμιο των Πολιτών Δήμου Λαρισαίων: δημιουργώντας ευκαιρίες μάθησης και ανάπτυξης δεξιοτήτων για τους πολίτες"	511

Μετασχηματίζουσα Μάθηση και Συστημική Ψυχοθεραπεία. Διερεύνηση του μετασχηματισμού των παραδοχών στην προσωπική και επαγγελματική ζωή των εκπαιδευομένων.

Ελευθερία Αραβανή

Άννα Τσιμπουκλή

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια απόπειρα σύνδεσης της εκπαίδευσης στην Συστημική Ψυχοθεραπεία με τη Μετασχηματίζουσα Μάθηση του Mezirow. Βασική κοινή επιρροή αποτελεί η επιστημολογία του G. Bateson, σχετικά με τα επίπεδα μάθησης και την αξία του διαλόγου και των σχέσεων στην εκπαιδευτική διεργασία. Για τη διερεύνηση των δυο αυτών θεωριών, εκπονήθηκε ποιοτική έρευνα, με ημι- δομημένες συνεντεύξεις σε εκπαιδευόμενες στη Συστημική Ψυχοθεραπεία στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Αθηναϊκού Κέντρου Μελέτης του Ανθρώπου (Α.Κ.Μ.Α.). Στόχος της έρευνάς της ήταν να διερευνηθεί κατά πόσο η συγκεκριμένη εκπαίδευση λειτούργησε μετασχηματιστικά, ακολουθώντας τα 10 βήματα που προτείνει ο Mezirow, αξιοποιώντας της εμπειρίες των εκπαιδευόμενων, σχετικά με της αλλαγές που οι ίδιοι διέκριναν στην επαγγελματική και την προσωπική της ζωή, ως απόρροια της έκθεσής της στη συγκεκριμένη εκπαίδευση. Τα βασικά συμπεράσματα που προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων, ανέδειξαν την ύπαρξη των δέκα βημάτων της Μετασχηματίζουσας Μάθησης καθώς και τον συσχετισμό των δύο θεωριών.

Λέξεις- κλειδιά: Συστημική Ψυχοθεραπεία, Μετασχηματίζουσα Μάθηση, δυσλειτουργικές παραδοχές, επαγγελματική και προσωπική ανάπτυξη.

Εισαγωγή

Σημαντική συνεισφορά στη διατύπωση της θεωρίας μετασχηματισμών αποτελεί το έργο του συστημικού θεωρητικού G. Bateson (Κόκκος, 2009 · Illeris, 2016·Tosey, 2006). Η θεωρητική σύλληψη του Bateson για τα επίπεδα μάθησης, απασχολούν τόσο τους συστημικούς ψυχοθεραπευτές, αλλά και τους εκπαιδευτές ενηλίκων. Ο Bateson, υποστήριξε ότι η μάθηση είναι ένα συστημικό και σχεσιακό φαινόμενο (Tosey, 2006). Ο Bateson ανέπτυξε τρία σημαντικά επίπεδα της μαθησιακής διεργασίας (Tosey, 2006 · Κόκκος, 2009, σ. 73). Το

επίπεδο I περιγράφει μια διεργασία όπου το άτομο αρχίζει να υιοθετεί νέες δεξιότητες και γνώσεις και υπάρχει αλλαγή σε στάσεις και συμπεριφορές, κάνει δηλαδή νέες επιλογές, διορθώνοντας παλιές επιλογές που πλέον δε λειτουργούν. Το επίπεδο II αφορά στη διεργασία όχι μόνο του να μαθαίνεις, αλλά και του «να μαθαίνεις πώς να μαθαίνεις», ανάλογα με το πλαίσιο που βρίσκεσαι κάθε φορά, το οποίο προϋποθέτει την αναστοχαστικότητα ως βασική δεξιότητα, ώστε να μπορείς να διορθώνεις και τις νέες αλλαγές που έχεις υιοθετήσει στο επίπεδο I. Για να επιτευχθεί το επίπεδο II είναι σημαντική η σχέση και ο διάλογος, που συναντάμε τόσο στη συστημική εκπαίδευση όσο και στον ορθολογικό διάλογο του Mezirow. Στο επίπεδο III γίνεται λόγος για μια ολική αλλαγή ή επαναοργάνωση του ατόμου. Στο πλαίσιο της συστημικής εκπαίδευσης και ψυχοθεραπείας, αυτό το επίπεδο μάθησης αποτελεί και το τελικό στάδιο ή την ολοκλήρωση της εκάστοτε διεργασίας. Σύμφωνα με τη συστημική θεωρία, ένα σύστημα αλλάζει όταν βρεθεί σε μια κατάσταση/ συνθήκη εκτός της ισορροπίας του, όπου θα αναγκαστεί να εξελιχθεί ή να καταστραφεί (Carga & Luisi, 2014· Ελκάιμ, 1991). Άρα, σημαντικός παράγοντας που θα οδηγήσει τον άνθρωπο, ως ζωντανό σύστημα να αλλάξει, θεωρείται η κρίση που μπορεί να αξιοποιηθεί μέσα από μια διεργασία ψυχοθεραπείας ή εκπαίδευσης (Formenti & West, 2018 · Schön, 1971).

Στον πυρήνα της θεωρίας του Mezirow, βρίσκεται η αξιοποίηση της εμπειρίας του εκπαιδευόμενου (Taylor, 1998· Λιντζέρης, 2009), η οποία παρέχει και το σύνθημα του κριτικού στοχασμού και του ορθολογικού διαλόγου (Taylor, 1998) που αποτελεί σημαντικό εργαλείο για τον μετασχηματισμό και την αλλαγή και στις δύο θεωρίες και προϋποθέτει τη σχέση, την αίσθηση ασφάλειας και άνεσης (Siegel, 2007 · Γουρνάς, 2011 · Taylor, 2007· Mezirow, 2007· Λιντζέρης, 2009). Οι δυο θεωρίες παρουσιάζουν ομοιότητες σχετικά με το ρόλο που έχει ο εκπαιδευτής στην εκπαιδευτική διεργασία *«που δεν είναι να ελέγξει ή να κατευθύνει το εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά να του προσφέρει διαταράξεις»* (Nel, 1992, σ. 100). Άρα, ο εκπαιδευτής δεν αποτελεί τον καταλυτικό παράγοντα αλλαγής (Γουρνάς, 2011), αλλά είναι αυτός που θα διαμορφώσει το ασφαλές πλαίσιο, ώστε να επιτραπεί η άνεση, η έκφραση, η οικειότητα, η αλληλεπίδραση που θα επιτρέψουν την ανάδυση της μάθησης και της αλλαγής.

Ο Mezirow (2007, σ. 69), σε συνήχηση με τα παραπάνω, μιλάει για «προστατευμένα μαθησιακά περιβάλλοντα», και χαρακτηρίζει τους εκπαιδευτές, ως «συνεργατικούς μανθάνοντες» (Eschenbacher, 2017).

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του ΑΚΜΑ, με τίτλο «Εξοικείωση με το Συστημικό Σκέπτεσθαι», δίνει τη δυνατότητα στους εκπαιδευομένους να έρθουν σε μια πρώτη επαφή με τη συστημική σκέψη και βασίζεται στη βιωματική εκπαίδευση αξιοποιώντας ενεργητικές και συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές (Rogers, 1998· Κόκκος, 2005· Πολέμη - Τοδούλου, 2005). Η διάρκειά του ορίζεται στα δύο έτη. Στόχος, του σεμιναρίου είναι η ευαισθητοποίηση και διαμόρφωση ενός συστημικού σκέπτεσθαι, μέσα από την μελέτη του Ανθρώπου και των ομάδων του (οικογένεια, επαγγελματικό πλαίσιο, κοινωνικό- οικονομικό- πολιτισμικό σύστημα). Απευθύνεται σε επαγγελματίες ψυχικής υγείας, κοινωνικής εργασίας, εκπαιδευτικούς, σε επιστήμονες, δηλαδή, που δουλεύουν με τον άνθρωπο και τις ομάδες του. Κάθε τμήμα δέχεται περίπου 20 άτομα. Στην παρούσα έρευνα το ενδιαφέρον μας προσανατολίστηκε στο αν τα βήματα της Μετασχηματίζουσας Μάθησης μπορούν να εντοπιστούν στο εκπαιδευτικό σεμινάριο εκπαίδευσης στη συστημική ψυχοθεραπεία, όπως υλοποιείται στο Α.Κ.Μ.Α.

Όπως, πιθανόν, να έλεγε ο Bateson, (Χαραλαμπάκη, 2019, σ. 31), ότι «οι στιγμές στην ιστορία που αλλάζουν τα πράγματα είναι οι στιγμές που οι άνθρωποι πληγώνονται λόγω των προηγούμενων «αξιών» τους», έτσι και οι δύο θεωρίες ορίζουν την κρίση, την αποσταθεροποίηση, το «αποπροσανατολιστικό δίλημμα», ως καταλύτες για την αρχή μιας ψυχοθεραπευτικής ή εκπαιδευτικής διεργασίας. Η συστημική θεωρία έχει θεραπευτική κυρίως πρακτική, ενώ η θεωρία του Mezirow έχει εφαρμογή στην Εκπαίδευση Ενηλίκων. Όμως, οι δυο θεωρίες εμφανίζουν αρκετές επαλληλότητες κι έτσι υπάρχει ένα ερευνητικό ενδιαφέρον.

Μεθοδολογία της Έρευνας

Ο επιστημολογικός προσανατολισμός μας, ανήκει στο πεδίο της φαινομενολογίας (Bryman, 2017· Robson, 2007). Ως ερευνητές υιοθετούμε την οντολογική θέση του κονστρουκτιβισμού (Bryman, 2017). Οι εμπειρίες των εκπαιδευομένων στο συστημικό πρόγραμμα εκπαίδευσης στο Α.Κ.Μ.Α., απεικονίζουν ένα εκπαιδευτικό φαινόμενο, για το οποίο θέλουμε να διερευνήσουμε τη μετασχηματιστική του δράση. Άρα, κρίνουμε ως καταλληλότερη προσέγγιση την ποιοτική έρευνα. Για την εκπόνηση μιας ποιοτικής έρευνας

(Bryman, 2017· Creswell, 2016· Ίσαρη & Πουρκός, 2015), το πιο διαδεδομένο ερευνητικό εργαλείο αποτελεί η συνέντευξη, που δίνει τη δυνατότητα να διερευνήσουμε και να κατανοήσουμε σε βάθος την οπτική των συμμετεχόντων, μέσα από μια αυθόρμητη, άμεση και διαδραστική επικοινωνία (Robson, 2007), που προσφέρει ευελιξία (Bryman, 2017· Ίσαρη & Πουρκός, 2015).

Συμμετέχοντες/ουσες

Το προφίλ των συμμετεχόντων αφορά τους 58 εκπαιδευόμενους στο διετές εισαγωγικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα στη συστημική ψυχοθεραπεία που είχαν ολοκληρώσει τον εκπαιδευτικό κύκλο 2018-2020. Μετά από ανοικτή πρόσκληση, υλοποιήσαμε συνεντεύξεις με τα πρώτα εννέα άτομα που ήταν εφικτό να προγραμματίσουμε άμεσα τις συνεντεύξεις. Η ηλικία των συμμετεχουσών ήταν μεταξύ 30 και 49 ετών, όλες εργαζόμενες στο χώρο της ψυχικής υγείας, Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

Διαδικασία Συνέντευξης

Πραγματοποιήθηκε «πιλοτική συνέντευξη», με στόχο να «δοκιμαστεί» ο οδηγός συνέντευξης και να δοθεί η ευκαιρία για αλλαγές ή αναπροσαρμογές στο σχεδιασμό των ερωτήσεων. Ορισμένες ερωτήσεις αφαιρέθηκαν καθώς οδηγούσαν σε απαντήσεις που αφορούσαν περιττές λεπτομέρειες. Οι συνεντεύξεις μας υλοποιήθηκαν χρονικά το διάστημα από 16/12/20 έως 19/1/21 με τη χρήση της διαδικτυακής πλατφόρμας Skype. Η διάρκεια κάθε συνέντευξης κυμάνθηκε από 30 έως 40 λεπτά, σε ασφαλές και οικείο περιβάλλον (Robson, 2007).

Μέθοδος Ανάλυσης των Συνεντεύξεων

Η ανάλυση των δεδομένων έγινε μέσω θεματικής ανάλυσης (Bryman, 2017· Τσιώλης, 2018· Ίσαρη & Πουρκός, 2015), όπου εντοπίστηκαν τα βασικά θέματα ή θεματικά μοτίβα των απομαγνητοφωνήσεων, ώστε να αρχίσουν τα δεδομένα να παίρνουν κάποια μορφή και νόημα (Ιωσηφίδης, 2008). Το υλικό κωδικοποιήθηκε, σύμφωνα πάντα με την κεντρική στοχοθεσία της έρευνας. Η ολοκλήρωση της κωδικοποίησης οδήγησε στην αναζήτηση των θεματικών κατηγοριών, που αποτελούν συμπύκνωση ή ομαδοποίηση των επιμέρους κωδικών. Σε κάθε θεματικό άξονα δόθηκε και ένα όνομα. Το σύνολο των θεμάτων,

στην ουσία δίνουν νόημα και εννοιολογική οντότητα στα λεχθέντα των συνεντευξιαζόμενων (Ιωσηφίδης, 2008).

Θεματική Ανάλυση

Από τη θεματική ανάλυση ακολουθώντας τη διαδικασία της κωδικοποίησης του απομαγνητοφωνημένου υλικού, προέκυψαν θεματικές κατηγορίες που παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 1. Διερευνώντας τους λόγους που ώθησαν τους εκπαιδευόμενους να αναζητήσουν μια καινούργια εκπαιδευτική εμπειρία εντοπίσαμε τα παρακάτω κίνητρα συμμετοχής που αφορούν α) την επαγγελματική εξέλιξη/ανάπτυξη β) την εσωτερική αναζήτηση νοήματος γ) την αίσθηση αδιεξόδου/μονοτονίας και δ) τον ψυχικό χώρο/την αίσθηση ασφάλειας για να προχωρήσει σε εκπαίδευση.

Προχωρώντας στην αναζήτηση των λόγων που ώθησαν τις συμμετέχουσες να ξεκινήσουν αυτή την εκπαίδευση, εμφανίζονται τρεις βασικοί λόγοι: α) επώδυνα γεγονότα/αποσταθεροποίηση, β) δυσκολία λήψης απόφασης και γ) προσωπικό μέγλωμα/ενηλικίωση.

Αναφορικά με τους λόγους συμμετοχής στην εκπαίδευση στη συστημική ψυχοθεραπεία, προέκυψαν οι παρακάτω θεματικοί τομείς: α) οικειότητα/ασφάλεια, β) επιστημολογικό ενδιαφέρον και γ) άγνοια.

Αποσκοπώντας να κατανοήσουμε κάποιες δυσλειτουργικές παραδοχές που σχετίζονται με τον επαγγελματικό ρόλο των συμμετεχόντων στην έρευνα, εντοπίσαμε τους παρακάτω άξονες: α) αυστηρά οριοθετημένος ρόλος, β) αυθεντία/παντοδυναμία, γ) ειδικοί περιορισμοί ρόλου και δ) αποστασιοποίηση.

Οι αλλαγές αναφέρονται στο ρόλο, στις σχέσεις και στις στάσεις, κάτι που ο Mezirow τοποθετεί στο πέμπτο βήμα. Συγκεκριμένα εμφανίζεται: α) βαθύτερη συνειδητοποίηση του ρόλου, β) δεξιότητες σχετίζεσθαι και γ) δοκιμή νέων στάσεων/ανάληψη δράσης. Η επίδραση της εκπαίδευσης στη συστημική ψυχοθεραπεία σχετικά με την «επανένταξη στη ζωή σύμφωνα με τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί από τις νέες προοπτικές» αφορούν α) τα επαγγελματικά εργαλεία-δεξιότητες β) την συνεργασία-επικοινωνία γ) την εμπιστοσύνη-ενδυνάμωση και δ) την οριοθέτηση-ενημερότητα. Με την ολοκλήρωση του εκπαιδευτικού προγράμματος οι συμμετέχουσες έχουν διαμορφώσει μια νέα αντίληψη για τον επαγγελματικό τους ρόλο.

Σύμφωνα με τα δεδομένα μας η νέα αυτή αντίληψη έχει διευρυνθεί με νέα στοιχεία και υιοθέτηση νέων στάσεων που σχετίζονται με α) νέα στοιχεία και β) νέα στάση. Επιβεβαιώνοντας το δέκατο βήμα της Μετασχηματίζουσας Μάθησης, σχετικά με την «επανένταξη στη ζωή σύμφωνα με τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί από τις νέες προοπτικές», παρατηρήσαμε ότι η επίδραση στη ζωή των συμμετεχουσών αφορούσε την απόκτηση νέων δεξιοτήτων σχετιζομαι στους παρακάτω τομείς: α) προσωπική ευθύνη-θέση, β) ανοικτότητα γ) κατανόηση-ενημερότητα δ) εμπιστοσύνη-ασφάλεια και ε) οικειότητα.

Σύμφωνα με τις θεματικές κατηγορίες που προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση ο πίνακας της υπόθεσής μας διαμορφώνεται ως εξής.

Πίνακας 1: Η συσχέτιση των προσεγγίσεων

ΟΙ 10 ΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑΣ ΜΑΘΗΣΗΣ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ
1. ΕΝΑ ΑΠΟΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΤΙΚΟ ΔΙΛΗΜΜΑ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	Κίνητρα Συμμετοχής Αποπροσανατολιστικό Δίλημμα
2. ΑΥΤΟΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΠΡΟΚΑΛΕΙ Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΛΗΜΜΑΤΟΣ	ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ	Αμφιταλάντευση (συγκρουόμενα συναισθήματα)
3. ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΧΩΝ	ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ ΜΕ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ	Δυσλειτουργικές παραδοχές για τον επαγγελματικό ρόλο (παντοδυναμία/ αυθεντία, αυστηρά οριοθετημένος ρόλος, αποστασιοποίηση,

		δυσκολίες στη συνεργασία)
4. ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΩΝ ΔΥΣΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΠΑΡΑΔΟΧΩΝ ΚΑΙ ΜΟΙΡΑΣΜΑ	ΜΟΙΡΑΣΜΑ ΣΤΙΣ ΜΙΚΡΕΣ ΟΜΑΔΕΣ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ	Α΄ Κυβερνητική (Σ.Θ.), παραδοσιακός ρόλος εκπαιδευτή (Μ.Θ.)
5. ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΠΙΛΟΓΩΝ ΓΙΑ ΝΕΟΥΣ ΡΟΛΟΥΣ, ΣΧΕΣΕΙΣ, ΔΡΑΣΕΙΣ	ΕΡΕΘΙΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΟΠΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΕΣ	Μετασχηματισμός των δυσλειτουργικών παραδοχών. Β΄ Κυβερνητική (Σ.Θ.), «συνεργατικοί μαθητάνοντες» (Μ.Θ.)
6. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΔΡΑΣΗΣ	ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΑΛΛΑΓΗΣ	Βαθύτερη συνειδητοποίηση του ρόλου
7. ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΓΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΔΡΑΣΗΣ	ΕΞΑΣΚΗΣΗ ΣΕ ΝΕΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ	Επαγγελματικά εργαλεία/ δεξιότητες Δεξιότητες Σχετίζεσθαι
8. ΔΟΚΙΜΗ ΝΕΩΝ ΡΟΛΩΝ	ΑΝΟΙΚΤΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΔΟΚΙΜΗ ΝΕΩΝ ΡΟΛΩΝ	Δοκιμή νέων στάσεων, ανάληψη δράσης
9. ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΠΕΠΟΙΘΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΡΟΛΟΥΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ	ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΑΥΤΟΠΕΠΟΙΘΗΣΗΣ	Προσωπική ευθύνη-θέση, Εμπιστοσύνη, Ενδυνάμωση, Ασφάλεια, Οικειότητα
10. ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΕ ΤΙΣ ΝΕΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ	ΥΙΟΘΕΤΗΣΗ ΝΕΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ	Νέα αντίληψη για τον επαγγελματικό ρόλο και νέες δεξιότητες στην προσωπική ζωή: χιούμορ, άνεση, άμβλυση αυστηρών

		ορίων, ηρεμία, αυθορμητισμός, οικειότητα ωριμότητα, προσωπικό «μεγάλωμα»
--	--	---

Η προσωπική ανάπτυξη των εκπαιδευομένων είναι ζητούμενο της συστημικής ψυχοθεραπείας και της Μεταχηματίζουσας Μάθησης. Διακρίναμε τους παρακάτω θεματικούς τομείς, που απαντάνε στο ερώτημα «τι είναι προσωπικό μέγαλωμα»: α) η εξέλιξη-μετασχηματισμός β) επανασύνδεση και εμπλουτισμός γ) ωριμότητα και δ) η ουσια της ζωής.

Η εκπαιδευτική εμπειρία αποτέλεσε μια διαδρομή, όπου οι συμμετέχουσες μπόρεσαν να περιγράψουν μ' ένα συμβολικό τρόπο τον εαυτό τους στο ξεκίνημα και στην ολοκλήρωση της. Αυτή η διαδρομή, λοιπόν, ήταν μια πορεία από:

- την **ακαμψία προς την ευελιξία...**
- **από αυτό που είσαι, στο όσα μπορείς να γίνεις...**
- **από την ανασφάλεια προς την ασφάλεια...**
- **από την «παιδική ηλικία» στην «ενηλικίωση».**

Επίλογος

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση και κατανόηση των εμπειριών των συμμετεχουσών από την έκθεσή τους στην εκπαίδευση στη συστημική ψυχοθεραπεία, ώστε να μπορέσουμε να εντοπίσουμε αν η εν λόγω εκπαίδευση λειτούργησε μετασχηματιστικά, σύμφωνα με τα 10 βήματα της Μετασχηματίζουσας Μάθησης που προτείνει ο Mezirow. Παρατηρούμε ότι τα κίνητρα, επιβεβαιώνουν τις μελέτες της Clark (1991,1993, στο Taylor, 2007, σ. 321), για την ύπαρξη των «ενοποιητικών περιστάσεων», οι οποίες αφορούν σε «απροσδιόριστες περιόδους, όπου τα άτομα συνειδητά ή ασυνείδητα αναζητούν κάτι που λείπει από τη ζωή τους». Ορισμένες συμμετέχουσες αναφέρθηκαν με σαφήνεια στην ύπαρξη επώδυνων γεγονότων, εμπειριών αποσταθεροποίησης και δυσκολίας λήψης αποφάσεων (Mezirow, 2007· Taylor, 2007 · Roberts, 2006 ·Illeris, 2016).

Οι απαντήσεις για το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, ανέδειξαν την ύπαρξη βασικών βημάτων της Μετασχηματίζουσας Μάθησης. Αναδύθηκαν δυσλειτουργικές παραδοχές για τον επαγγελματικό τους ρόλο (τρίτο βήμα), μετασχηματισμοί των δυσλειτουργικών παραδοχών (Mezirow, 2007) και η δυνατότητα για δοκιμή νέων στάσεων, ρόλων και συμπεριφορών, η οποία ώθησε τις συμμετέχουσες σε δράση (Formenti & West, 2018· Schlippe & Schweitzer, 2008).

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα, αφορούσε στην επίδραση της συστημικής εκπαίδευσης στην προσωπική ζωή των εκπαιδευόμενων (Taylor, 2007, σ. 320· Christopher, S., Dunnagan, T. et. al. (2001). Στη βιβλιογραφική επισκόπηση, εντοπίσαμε τη σημασία των σχέσεων στη συστημική θεραπευτική πρακτική, αλλά και στη θεωρία του Mezirow (Siegel, 2007· Γουρνάς, 2011· Taylor, 2007· Mezirow, 2007· Λιντζέρης, 2009). Ο Bateson (Tosey, 2006), αναφερόμενος στο δεύτερο επίπεδο μάθησης, τονίζει την αναγκαιότητα της σχέσης και του διαλόγου, συνθήκες απαραίτητες και στη θεωρία της Μετασχηματίζουσας Μάθησης (Mezirow, 2007).

Επιβεβαιώνουμε, την έμφαση που δίνει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στη συστημική ψυχοθεραπεία στις δεξιότητες σχετίζεσθαι και την αποτελεσματικότητά του σε αυτό τον στόχο του. Διαπιστώνουμε και την αξιοποίηση εκπαιδευτικών εργαλείων που προωθούν τον ορθολογικό διάλογο και την εκπαίδευση σε νέες δεξιότητες σχετίζεσθαι, οι οποίες «*από το εργαστήριο της εκπαίδευσης μεταφέρονται στην ίδια τη ζωή*». Επιβεβαιώνουμε την ύπαρξη του έβδομου, του όγδοου, του ένατου και του δέκατου βήματος της Μετασχηματίζουσας Μάθησης, σχετικά με τις αλλαγές που εντόπισαν οι συμμετέχουσες στην προσωπική τους ζωή και τις οποίες εφάρμοσαν στην πράξη, αναλαμβάνοντας επομένως δράση.

Συμπερασματικά, εντοπίζουμε τις τρεις διαστάσεις ενός μετασχηματισμού οπτικής, που αναφέρει η Clark (1991, στο Taylor, 2007, σ. 320) και σχετίζονται με αλλαγές στην κατανόηση του εαυτού, με αλλαγές σε πεποιθήσεις και αλλαγές στον τρόπο ζωής. Οι αλλαγές, βρίσκονται σε συσχέτιση και με το επίπεδο μάθησης III, που όρισε ο Bateson (Tosey, 2006· Κόκκος, 2009, σ. 73). Μέσα από τη συστημική θεωρία και πράξη, πραγματώνονται οι φάσεις που ανέπτυξε ο Mezirow. Και οι δυο θεωρίες αναφέρονται στο «προσωπικό μεγάλωμα» των ανθρώπων ως μια διεργασία εξέλιξης και μετασχηματισμού, επανασύνδεσης και εμπλουτισμού και ωριμότητας. Ενδεχομένως αποτελεί και την ουσία της ίδιας της ζωής. Η θέση μας, λοιπόν, είναι ότι αυτό το «προσωπικό μεγάλωμα» ορίζεται ως στόχος σε ψυχοθεραπευτικά και εκπαιδευτικά πλαίσια για ενήλικες και επιτυγχάνεται με την αξιολόγηση των δυσλειτουργικών παραδοχών, την αναγνώριση των πηγών τους, την

απόκτηση νέων δεξιοτήτων σχετίζεσθαι, τη δοκιμή νέων ρόλων, στάσεων και συμπεριφορών, την οικοδόμηση ενός ενδυναμωμένου εαυτού

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Γουρνάς, Γ. (2011). Η αλλαγή μέσα από τη σχέση: Ένα διεπιστημονικό μοντέλο για την αξιοποίηση της ομάδας στην εκπαίδευση. *Επιμορφωτικό Υλικό. Θέματα Αξιοποίησης της ομάδας στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Creswell, J. (2016). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγησης της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ίων.
- Ελκιάμ, Μ. (1991). *Αν μ' αγαπάς, μη μ' αγαπάς*. Αθήνα: Κέδρος.
- Illeris, K. (2016). *Ο τρόπος που μαθαίνουμε. Οι πολλαπλές διαστάσεις της μάθησης στην τυπική και άτυπη εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις ΣΕΑΒ
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Κόκκος, Α. (2005). *Μεθοδολογία Εκπαίδευσης Ενηλίκων*, τομ.1.,2. Πάτρα: Εκδόσεις Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Κόκκος, Α. (2009). Κριτικός Στοχασμός: Ένα κρίσιμο ζήτημα. Στο *Εκπαίδευση Ενηλίκων, διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*, επιμέλεια: Βεργίδης, Δ. & Κόκκος, Α. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Λιντζέρης, Π. (2009). Θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης: δυνατότητα για μια κριτική και χειραφετική στροφή στην πρακτική της εκπαίδευσης ενηλίκων. Στο *Εκπαίδευση Ενηλίκων, διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*, επιμέλεια: Βεργίδης, Δ. & Κόκκος, Α. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Mezirow, J. (2007). Μαθαίνοντας να σκεφτόμαστε όπως ένας ενήλικος. Κεντρικές έννοιες της θεωρίας του μετασχηματισμού. Στο J. Mezirow και Συνεργάτες, *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση*. Αθήνα: Εκδόσεις: Μεταίχμιο
- Πολέμη – Τοδούλου, Μ. (2005). *Η αξιοποίηση της ομάδας στην Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσο για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Rogers, A. (1998). *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.
- von Schlippe, A. & Schweitzer, J. (2008). *Εγχειρίδιο της Συστημικής Θεραπείας και Συμβουλευτικής*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Taylor, E. (2007). Αναλύοντας την έρευνα για τη θεωρία της Μετασχηματίζουσας Μάθησης. Στο J. Mezirow και Συνεργάτες, *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση*. Αθήνα: Εκδόσεις: Μεταίχμιο
- Taylor, K. (2007). Διδάσκοντας με αναπτυξιακή πρόθεση. Στο J. Mezirow και Συνεργάτες, *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση*. Αθήνα: Εκδόσεις: Μεταίχμιο
- Τσιώλης, Γ. (2018). Η θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Στο Ζαϊμάκης Γ. (Επιμ.), *Ερευνητικές Διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρητικές- Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης*. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας.
- Χαραλαμπάκη, Κ. (2019). Μια (φανταστική) συνέντευξη με τον Gregory Bateson. Στο *Ανάλεκτα Ψυχοθεραπείας και Πολιτικής*, Συλλογικό έργο, επιμέλεια Χαραλαμπάκη Κάτια, Αθήνα: Εκδόσεις ΚΟΡΟΝΤΖΗ.

Ξερόγλωσσες

- Capra, F. & Luisi, P.L. (2014). *The Systems View of Life, a unifying vision*. U.K: Cambridge University Press.
- Christopher, S., Dunnagan, T. et. al. (2001). Education for Self – Support: Evaluating Outcomes Using Transformative Learning Theory. *Family Relations*, 50, 134-142. Ανακτήθηκε στις 30/7/20 από https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1741-3729.2001.00134.x?casa_token=3mh_FzTaLRoAAAAA%3Aev-3aPUtBwe-yz6gDuERKtf31EkO-vJY4L0JsM8bxO3OgjEmnswrf4zZD2HVrmXXg0J25iNAUxVYtw
- Eschenbacher, S. (2017). Transformative Learning Theory and Systems Thinking. In Laros, A., Fuhr, T. & Taylor, E. *Transformative Learning Meets Bildung*, 141- 152. Rotterdam: Sense Publishers.
- Formenti, L. & West, L. (2018). *Transforming Perspectives in Lifelong Learning and Adult Education*. Switzerland: Palgrave Macmillan

- Nel, P.W. (1992). Creative maps for training systemic psychotherapists (Master of Arts in Clinical Psychology). University of South Africa, Department of Psychology. Ανακτήθηκε στις 3/5/21 από <https://core.ac.uk/download/pdf/43174976.pdf>
- Roberts, N. (2006). Disorienting dilemmas: Their effects on learners, impact on performance, and implications for adult educators. In M. S. Plakhotnik & S. M. Nielsen (Eds.), *Proceedings of the Fifth Annual College of Education Research Conference: Urban and International Education Section* (pp. 100-105). Ανακτήθηκε στις 2/4/21 από <https://digitalcommons.fiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1249&context=sferc>
- Schön, D. (1971). *Beyond the Stable State*. New York: Random House
- Siegel, D. (2007). *The Mindful Brain. Reflection and Attunement in the Cultivation of Well-Being*. New York: Norton & Company, Inc.
- Taylor, E. (1998). The Theory and Practice of Transformative Learning: A critical review. *Information Series No. 374*. Columbus, Ohio: ERIC Clearinghouse on Adult, Career, and Vocational Education. Ανακτήθηκε στις 30/11/20 από <https://www.voced.edu.au/content/ngv:8073>
- Tosey, P. (2006) *Bateson's Level of Learning: a framework for Transformative Learning?* Paper presented at Universities' Forum for Human Resource Development conference, University of Tilburg, May 2006. Ανακτήθηκε στις 22/12/20 από <http://epubs.surrey.ac.uk/1198/>